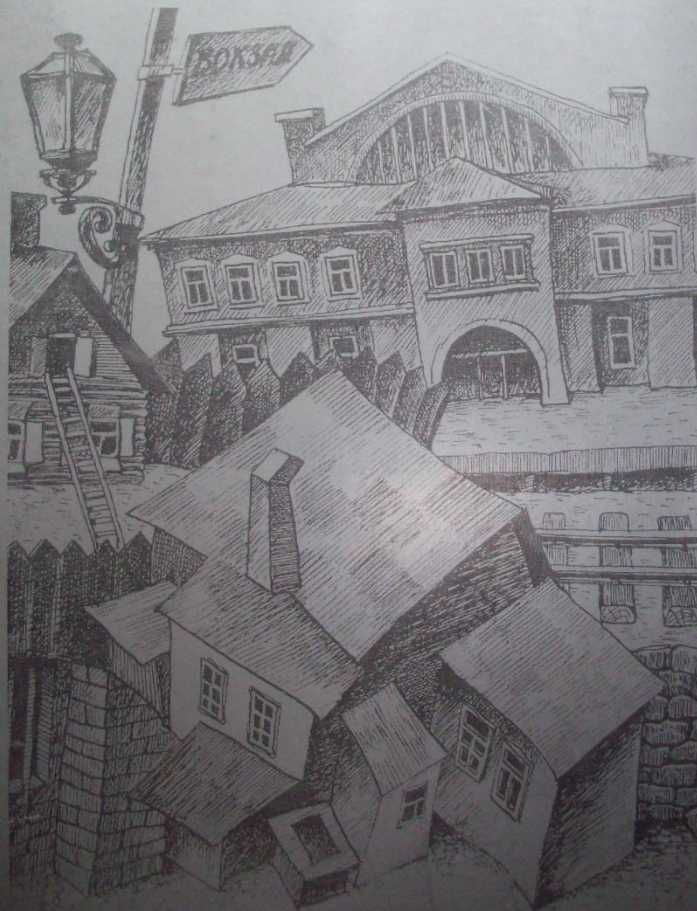

ШТЕТА

Хмельницкий областной благотворительный фонд
"ХЕСЕД-БЕШТ"

«ДЕЛА ИДУТ ЗА ДОБРЫМИ СЕРДЦАМИ»

ШТЕТЛ

Литературно-публицистический сборник

1

Хмельницкий
2000

РЕДКОЛЛЕГИЯ:

Игорь Ратушный – директор фонда «Хесед-Бешт»
 Людмила Писклова – библиотечкарь фонда «Хесед-Бешт»
 Ида Поляк – волонтер
 Мида Гройсман – волонтер

Компьютерный набор – Вероника Пугач
 Художник Татьяна Романченко – куратор программы
 «Клуб»

Штетл. - Литературно-публицистический сборник. –
 Вып. 1. – Хмельницкий, 2000. - 62 с. - (Хмельницкий
 областной благотворительный фонд "ХЕСЕД-БЕШТ".)

ISBN 966-7736-08-3

ШАЛОМ,
ДОРОГИЕ ДРУЗЬЯ!

У Вас в руках
 первый номер литературно-
 публицистического сборника
 «ШТЕТЛ». Это издание Хмельницкого
 областного благотворительного фонда "Хесед-Бешт",
 издаваемое в рамках общинных программ.
 На его страницах многоцветный красочный мир еврейской
 жизни яркий и веселый, философско-грустный и ирони-
 чно-мудрый. Давайте все вместе отправимся в путешествие
 по таким родным и близким каждой еврейской душе улоч-
 кам страничкам «ШТЕТЛА». Ваши воспоминания, архивы,
 стихи, рисунки, проза сделают это путешествие добрым
 и долгим. Авторы этого выпуска - наши земляки.
 Творчество одних уже знакомо читателям, для
 других это первая публикация. Надеемся
 теперь все жители "ШТЕТЛА" познакомятся
 и станут добрыми друзьями.

Итак - в путь!

Здоровья, счастья, радости Вам, друзья!

Игорь Ратушный

SHALOM,
DEAR FRIENDS!

In your hands
 you are holding the first number
 of the literary-publicistic collection "Shtetl",
 which is edited in the frames of community programs.
 It is the edition of the Khmel'nitskiy regional Welfare fund
 "Hesed-Beshit". On its pages there is a many-coloured and
 highly-coloured world of Jewish life, world that is bright and
 cheerful philosophically -sad and ironically-wise. Let's all
 together travel round the pages of the "Stetl" that are so dear
 and close to every Jewish soul. Your recollections, archives,
 poems, drawings, prose will make this journey kind and long.
 The authors of this number are our countrymen. Creative
 work of some of them is already known to you,
 for others it is their first publication. We hope that
 all the inhabitants of our "Stetl" will get
 acquainted and will become
 great friends.
 So start on a journey!

I wish you, friends, health, happiness and joy!

Музыка былого

*«Я благодарна судьбе за то, что она
 открыла мне огромный мир еврейской
 культуры, его вечные темы и
 философию».*

Штетл - маленький скромный мир с покосившимися
 домиками, извилистыми заборами, узкими улочками и
 всезнающим базаром. Я видела его только на картинах
 Марка Шагала, но представляю все так живо и реально,
 будто выросла на его улочках. Видно, это генетическая
 память, подкрепленная первыми детскими впечатлениями и
 воображением библиотекаря.

Криво и косо прибиты вывески, болтаются ставни, как
 попало натянуты веревки с бесконечными детскими
 одежками. Он беден, наш штетл, но как много в нем
 очарования для пытливой памяти и ума. Как пленителен его
 голос - непрерывная дробь старенького "Зингера",
 работающего и до сих пор, литавры жестянщика, скрип
 повозок, хозяйственные и основательные перестукивания -
 "переговоры" сапожников.

Ароматы, ароматы!.. Суббота! За внешней простотой и
 скромностью скрыт глубокий смысл и философия. Смысл
 жизни, любви, радости и ликования. Это гимн добру и
 человечности вопреки страданиям и тоскениям.

Тише! Прислушайтесь и вы услышите голоса его
 обитателей: торжественную и всееляющую надежду молитву,
 нежную и трепетную колыбельную, субботнее
 благословение и веселую свадебную мелодию, звуки
 скрипки и нестройный хор учеников хедера.

Из звуков возникают лица. И не всегда эти глаза были
 полны вселенской грусти. Вот мудрые глаза деда Хаима, вот

озорные глаза младшего братишки Мотла, внимательные и усталые отцовские глаза, и полные любви и тревоги мамнины, а лукавые прекрасные глаза соседской Эстерки навсегда оставили след в вашем сердце.

Река времени не унесла это все навсегда. Штетл живет внутри нас, в нашей душе и памяти, в старых семейных альбомах и реликвиях, в наших воспоминаниях и поведении, словах, шутках, жестах.

Наша история живет пока жив народ, его стихи и песни, его праздники и обычаи. Жизнь бесконечна и прекрасна.

Мы вместе - возьмемся за руки!

ЛЮДМИЛА ПИСКЛОВА,
библиотекарка Фонда "Хесед-Бешт"

Music of the Past.

"I am grateful to my fortune because it opened for me the great world of the Jewish culture, its eternal themes and philosophy."

Our stetl a small modest world with sink to one side houses, twisting fences, narrow streets and all-knowing bazaar.

I saw it only in Mark Shagal's pictures but imagine everything so vividly and realistic as it I grew up in its streets. Probably it is my genetic memory supported by my librarian's first childish impression and imagination. Signboards are nailed crookedly and stantwise, shutters hang loosely, clothes-lines are stretched with endless children's clothes.

Our stetl is poor but there is a lot of charm for our inquisitive memory and mind. How charming is its voice: the uninterrupted roll of the old "Zinger" that is still working, the kettledrums of a tinsmith, the squeak of a vehicle, economic and well-grounded communication by rapping that are talks of the shoemakers.

Aromas, aromas! Saturday! Deep sense and philosophy is hidden under the outward simplicity and modesty. It is the sense of life, love and triumph. It is the hymn of kindness and humanity in spite of sufferings and persecutions.

Hush: Listen to and you will hear the voices of its inhabitants, the pray that is solemn and that inspires hope, the lullaby that is gentle and timid, the blessing of Saturday and a merry wedding melody, the sounds of a violin, a dissonant choir of the pupils of a kheder.

Faces appear from sound. Not always these eyes were full of documental melancholy sadness. Here are the wise eyes of grandfather khaim, here are Motl's eyes of mischief, who is the younger brother, the father's attentive and tired eyes and the

mother's eyes that are full of love and anxiety and the cunning and charming eyes of the neighborly Esterka that left a track in your heart.

The river of time hasn't carried away all this forever. The stetl lives inside us, in our soul and memory, in old family albums and relic, in our reminiscences, behavior, words, jokes and gestures.

Our history will live until our people live, their poems and songs, their holidays and customs.

Life is endless and beautiful.

We all together will join our hands!

Lyudmila Pisklova,
The librarian of the "Khesed-Beshit" fund

ДАВІД ГОШКІС,

член Спілки журналістів України, автор двох книг про долю євреїв, активіст відродження єврейського життя. Запропонований нарис — частина нової книги письменника "Незагоєна рана"

ЖМЕНЯ ЗЕМЛІ

Місто переживало сумні часи. Кожного дня воно повилося новими чутками про виїзд людей за кордон. То там, то тут юрбилися люди, завзято сперечались, щось один одному доказували, розходилися, сходилися до купи, і приєднані розорталися з новою силою. Усіх непокоїло бо-поче, приєднані Богом і серцем до голови питання: "Іхати чи не іхати".

Ця проблема найбільше дошкуляла людям похилого віку: дорога далека, здоров'я слабке, нове місце, як безодня, шане на краще, як гра в лотерею.

Ця гама переживань поповнювалась трагічними випадками. В одній сім'ї, яка ось-ось повинна була залишити рідне місто, померла мати, в іншій - батько. Причина одна - не витримало серце.

Звістка про смерть знайомих людей блискавкою рознеслась по хатах. Проте на терезах часу переважило питання: іхати на свою історичну батьківщину!

Перед останніми днями виїзду Люба пішла на цвинтар. Там поховані батько, мати, старша сестра. Вона стояла біля огорожі і дивилась на пам'ятники. Перед очима, залитими сльозами, пропливали сторінки нелепого життя сім'ї.

Почалась війна. Коли німці підходили до Славути, вони вискочили з хати в чім стояли. На товарижку добрались до Києва. Далі був Казахстан, тиф, дизинтерія. Бог милував, вижили.

В 1944 році, коли Славута була звільнена від фашистів, повернулись додому. В хаті жили чужі люди. Вони не пустили господарів в свою домівку, почували під порогом рідної оселі.

Десять через тиждень чужинці вибрались, і Ефроси поселились у свою хату. Крім голих стін, тут нічого не було. Все пограбували окупанти та їх пособники. Але в старому напівзруйнованому хліві знайшовся скарб: підковоподібний струг, дві стамески, молоток, сокира і дубовий кльон.

- Зроблю бочку, виміняю її на хліб, і заживемо на п'ять, - тишив себе. Пісон Ефрос.

Діти з нетерпінням чекали того щасливого дня, коли батько принесе з базару буханець хліба. Але замість хліба Ефрос приніс до хати відро картоплі і стару скрипку. За бочку він виміняв два відра картоплі, одне з яких віддав за музичний інструмент.

А сталося не так. Він побачив у руках якогось лахмітника скрипку і забув про хліб, про голодних дітей. А вже до війни Ефрос був першою скрипкою в Кам'янець-Подільському пересувному музично-драматичному театрі і всі роки мріяв повернутись на його сцену. Декілька разів їздив до Кам'яня-Подільського в надії стати на роботу в театрі. Але його не відрядили. Більшість акторів загинула від рук фашистів, решта на фронтах Великої Вітчизняної війни. І тоді Ефрос змушений був взятись за бондарювання бочок. Але музику не забув. У довгі літні вечори він взяв у руки стару скрипку і грав "Полонез" Огіньського. Це ніби було продовженням вистави, яку перервала війна 22 червня 1941 року, коли театр був на гастролях в Чернівцях.

Вулиця Червоноармійська, де жили Ефроси, вела до солдатських казарм. Вчорашні фронтовики, повертаючись з міста, часто зупинялась біля хати скрипаля і, затамувавши подих, слухали "Полонез".

Одного разу запросили Пісона Ефроса в Будинок піонерів. У супроводі юної піаністки він виконав "Катюшу", "Синю хусточку" та ряд інших фронтних пісень. Це був останній його концерт. На похорон прийшла вся вулиця. Певлові померла дружина. Вона працювала вчителькою. В останню дорогу проводжали її колеті і всі, кому вона дала піввіку в життя.

Ефроси залишили своїм дітям стару хату і невеличкий клантик землі. Дочка з чоловіком перебудували хату на свій лад, виростили садок.

Коли Люба повернулася з цвинтаря, чоловіка в хаті не було. Вона знала, що в Якова турбот надто багато і не хвилювалася, бо знала, куди і навіщо пішов.

На деякий час, шановний читаче, залишимо Любу на самоті, а самі заглянемо до хати Уловичів, де Яків розмовляє з сільською жінкою Оленою.

- Я запало свічу, - сказала Олена, коли Яків переступив поріг її оселі.

Олена вставила нову свічку в невеличкий софок, погасила електричну лампочку, чиркнула сірником, і рожевий вогник торкнувся гніотика, що виглядав з восковиці, неначе дзьобик жовторотого горобця. Яків сидів на дивані, перебирав в пам'яті довгий шлейф прожитих років. Але не наважувався про це говорити, лише запитав:

- А навіщо запалила свічку ?

- Це пам'ять, - крізь сльози відповіла Олена. Де б я не була, в цей день повинна запалити свічку. Сьогодні вона сорок восьма. Сорок вісім років, як не стало Сьоми.

Семен, рідний брат Якова, щиро покохав сільську дівчину Олену Улович. Вони разом вчилися в Славутському педагогічному училищі, мріяли стати вчителями, одружитися. Але їхнім мріям не судилося збутись, їх розбила війна.

- Коли ти останній раз бачила мого брата ? - запитав

Яків.

- Всіх ваших забрали фашисти в гетто. Пустили чулки, що свреїв будуть кудись переселяти. Через деякий час до нас прийшов до нас. Його важко було виізгати. Я Сьома прийшов до нас. Його важко було виізгати. Я Сьома запропонувала йому залишитись в нас до приходу нашої армії. Але він відмовився, бо коли не прийде назад, фашисти розстріляють всю сім'ю. Батько дав йому харчів і одяг, а я провела його за село. Більше Семена я не бачила. Ходила до міста, де була кошара, але там вже нікого не було. Всіх свреїв розстріляли в гайку. Мене забрали до Німеччини. Майже три роки батрачила у бауера. Додому повернулася в 1944 році, зимою. Відшукала могилу Семена і всіх ваших, посадила там берізку. Кожної весни капає з неї сік на ту святу землю. Доріжка до могили втоптана, зрошена моїми сльозами.

Пошматоване життя, туга за Сьомою не давали мені спокою. Подалася до Корця в монастир. П'ять років ходила в чорному, потім повернулася в своє село. Сестри поїхали на цілину, батьки померли, так живу одна. Ні молодниця, ні вдовця. А люди монашкою називають.

Олена підійшла до вікна, з нього у темряву падав рожевий блік свічки. Здавалось, що там за вікном горіла ще одна свічка, ще один вогник пам'яті. Олена затягнула фіранку і вийшла в сіни.

Яків пі єдиним словом не перебирав розповіді Олені, він намагався кожне її слово увібрати в свою душу. Навіки запам'ятати образ людини, яка знала і любила його брата, яка бачила його в останню хвилину життя, і образ Семена став для неї святим. Днями він виїздить до Ізраїлю і більше ніколи не зустрінеється з Оленою. Ніхто не знає, скільки років накувала їм обом зозуля жити на білому світі.

За цими роздумами Яків не помітив, як Олена прийшла з сіней. Вона тримала в руках якусь невеличку скрипку.

Поставила її на стіл, відкрила. Там була земля.

- З могили Се... - повне ім'я брата Яків вимовити не міг. У горлі з'явився терпка грудка, серце стиснув тугий біль. В хаті стало тихо. Лише ледь чути потріскування свічки...

Яків взяв Оленину руку худорлявими пальцями, такими холодними, як річковий туман, і притиснув правцею до своїх уст.

ВОЛОДИМИР ФЕДОРИШИН.

Війні теми добри і зли у світової історії, але олов'яний роздільний і чесною автормі.

СУПЕРЕЧКА ПРО ГЕНІЙ
або як мене тоді не посадили.

"Одного разу, готуючись до семінару, я читав брошуру про роботу Леніна "Що робити?". Відразу попереджую: ніяким свідомим борцем проти культу Сталіна я не був. Просто я дуже любив Леніна, і мене обурювало те, що про нього згадують все рідше. Ось і в той вечір, читаючи брошуру, я пікреслив в ній червоним олівцем ім'я Леніна - воно згадувалось 60 разів, а сімим олівцем - Сталіна, про нього говорилось 80 разів. Потім сказав про це сусідові, такому ж курсантові, як я, він сидів за цим же столом, показав йому свої піраханки в брошурі. Цього було достатньо. Мене заарештували. В 19 років я став "ворогом народу". Перше запитання, яке мені задали на допиті, звучало так: "Хто вам давав завдання компрометувати вождя народів тов. Сталіна?" Серйозне формулювання для тих днів.

(В. Карпов "Полководець", Роман-газета № 8, 1985р.)

Людам молодшого покоління важко повірити, що за таку, як їм може здатись, "дурницю" в той час могли посадити, позбавити свободи, а може й життя. І пригадалось своє. Хоч воно за масштабністю не йде ні в яке порівняння ні з постагто відомого письменника, ні з його роллю в політичному і громадському житті.

Мета цього писання досить скромна - додати свій

невеличкий штрих до похмурої і гіркої картини тих далеких часів.

...Так вийшло, що після закінчення сільсько-господарського технікуму я деякий час проробив в радіостанції "Сторожинецький" на Буковині, а потім мене забрали в редакцію місцевої газети "Сталінець". Якоюсь мірою ця назва обернулася для мене гіркою іронією долі.

То була весна 1952 року. Посада у мене в редакції була більш ніж скромна: літпрацівник-коректор. Робота подобалась, але дуже гнітив, як це можна висловитись потеперішньому, комплекс неповноцінності - моя всього-навсього середня спеціальна освіта, недостатнє знання мови, наївність. Правда, наявність диплома і обізнаність з сільським життям нерідко слугували мені доброю підмогою, коли виїжджав в колгосп за матеріалом. Так треба маленьких заміток черепишов на кореспонденції, а одного разу в газеті навіть вийшов мій "підвал" - так називається розмір статті на одну третину сторінки. "Акції" мої стали зростати, особливо у середовищі двичат-складачок в друкарні. Появилась якась копійка, зумів трохи приодягнутись після давнього злиденного сирітського студентства.

Як би там не було, але з кожним днем у мене росла впевненість, що редакційна робота може стати справою мого життя. А тут ще мене обирають секретарем комсомольської організації.

Моїм найкращим навчителем був відповідальний секретар редакції Леонід Якович Гарнарчукський. Сив потомственного харківського свреїського пролетарія, він і його брат був вихований за всіма нормами людської порядності. Під час війни, будучи командиром батареї, дістав поранення, в госпіталі познайомився з дівчиною-україною, одружився з нею і за направленням приїхав сюди. Без перебільшення можна сказати, що на ньому трималась вся робота в редакції. Він уважно опікував мене, ніколи не забував підтримати, підмічав навіть найменші з

дозволу сказати, успіхи. Проте і не давав спуску:

- Може, з тебе і вийдуть колієж люди, - на обличчі Гарнарчукського з'явилась іронічна посмішка, - але поки що ти зелений. Ось їди сюди. Давай вдвох читати твій опус...

Після цього похнюплений, я поплив на місце і з розпачем дивився на своє "творіння", в кількох місцях помержане червоним олівцем відповідального секретаря. "По-християнськи хрещено, по-сврейськи обрізано" - згадувалась відома редакційна приповідка.

Так бувало не раз і не два. Але з часом, така, хай навіть і жорстка наука, стала давати плоди. Мене все менше правили - "хрестили і обрізали". І от на одній з летучок черговий оглядач сказав, що мій матеріал треба помістити на стенд "Твори удачі".

Зайвим буде розказувати, що творилось в моїй молодій газетярській душі. З напускнуо байдужістю я приймав численні поздоровлення і побажання, ширі потиски рук. Що ж до похвали нашої друкарської складачки пишногоудой красуні Стефи, яка при зустрічі в напівтемному коридорі чомусь пошепки, хоч біля нас і нікого не було, сказала "я рада за тебе, Володю", то мені від приємного хвилювання переходило подих. Справа в тім, що не лише один я тасмно зтхав за цією гордовитою буковинкою.

На душі було сонячно, завтрашній день малювався яскравими світлим тонами. Та незабаром доля моя раптово звернула убік, до прірви.

...Закінчився робочий день, але не спішили розходитись. Тарнарчукський мудрував над макетом наступного номера газети, час від часу помахуючи своїм строкоміром. Передбачався ювілей якогось "вождя", і треба було вмістити його фото. Для таких випадків в кожній редакції зберігався набір цинкографічних кліше. Складені на купку, вони лежали на краю стола у відповідального секретаря. Кореспондент сільськогосподарського відділу Микола Полонський від нічого робити перебирав що своєрідну "галерею". І от, взявши в одну руку пластинку із

зображенням Леніна, а в другу - Сталіна, і, наче зважуючи обох на своїх уявних "терезах", запитав, зичев'я, Гарнарчукського, втаючи з себе простакача:

- Леоніде Яковичу, а от скажіть, ви людина у нас мудра, секретар парторганізації, хто більший геній: Ленін чи Сталін?

Відповідальний секретар відірвався від макета і став пильно дивитись на Полонського. Той же, витріщившись, чекав відповіді.

- Йшов би ти, Миколо, додому, твоя Марія дзвонила, тебе якраз не було, треба дров нарізати, бо в квартирі холодно, як у цесарні.

Очевидно, не стільки зміг цих простих слів, скільки зловісна інтонація, з якою вони були вимовлені, переконала Полонського, що він щось сплів не те і за цим криється якась небезпека. Всі, хто був присутнім при цьому, теж зрозуміли це і один за другим залишили кімнату. Став опитатись і Полонський. Мені б і собі змиватись, але, вважаючи себе грамотнішим за свого колегу, бо, бачте, навчався заочно в Чернівцькому університеті і вже склав екзамен з основ марксизму-ленінізму, то вирішив "просвітити" чоловіка, хай навіть старшого віком. Сталін, доводив я йому, всього-навсього учень Леніна, задав при цьому праці вождя революції, потім врізав по "кумподу" свого співбесідника кількома цитатами, бо ж недавно конспектував першоджерела. Та найбільшим моїм аргументом було ось що: якби, мовляв, жив Ленін, то він би своєю геніальністю передбачив хід історичних подій, не допустив би війни з Гітлером, бо СРСР при Гітчу був би таким сильним, що той не наважився б нападати. А коли все-таки це сталося, то ми б з Леніним не відступили до Волги.

Всю цю "б.і.секучу" тираду чув, як виявляється, редактор з свого кабінету, двері в який були відчинені.

- Що, що, що? - закричав він, швидко влітаючи в нашу кімнату, - Гі чого плюєшь на саме святоє, на

товарища Сталина? Ах ти мерзавец!

Треба сказати, що щеав-то він в своїй "районці" українською мовою, нею розмовляв він з просвітими людьми, з друкарями, на базарі, але поза цією сферою "рубав" тільки по-російськи.

На жаль, на відміну від старших, я не відчував страху перед можливими наслідками затіяної, з дозволу сказати, цієї дискусії... і продовжував "нерти" своє. Тоді моїм опонентом був уже не недоучка-Полонський, а редактор районної газети член бюро райкому партії, випускник Вищої партійної школи. З таким цікаво й посперечатись. Якесь хвилину мені навіть здалось, що я його "поклав на лопатки", бо він раптом замовк тяжко задихав напіввідкритим ротом, його блде сухопаре, зрите глибокими зморшками обличчя, поволотіло. "Ага, дійшло!" - промайнула злорадна думка. Але дарма. Прийшовши до тьми, Куменко дещо зміною лише його прізвище із зрозумілих причин) став велико обзивати мене, погрозувати.

На другий день з його ініціативи були скликані партійно-комсомольські збори. Порядок дня - моя персональна справа. Директор друкарні Ройзен, сам Куменко та інші їх прибічники велико гаврували мою "антисталінську", як підкреслювали вони, поведінку і що за "дискредитацію вождя" я заслугоую належного покарання.

Тут треба сказати ось що: на цих зборах не було Тарнаруцького. Він поїхав у відрадження. Було прийнято рішення виключити мене з комсомолу, повідомити про це ректорат університету, зробити запит в мос рідне село Бахматівці, що на Прибужжі, щоб дізнатись про мос класове походження. В цьому пункті мені навряд чи свіддо щось хороше. Справа в тім, що рід наш, по-вудичному Гричуки, не можна було віднести до активістів - глибоко релігійні, високоморальні, вони ніколи не були в числі тих, кого підтримувало сільське начальство. Більше того, за "антисталінську, націоналістичну діяльність", як сказано тепер у відкритих архівних документах, був репресований і

розстріляний чоловік батькової сестри Нанає Лабунський, в імперіалістичну війну повний кавалер Георгієвського хреста.

В ту ніч я зовсім не спав. До самого ранку місьв сніп взад-вперед по вулиці Глибочкій. Вранці не спшив на роботу, думалось, може, і в приміщенні вже не пустять.

Прийшов в редакцію десь близько дванадцяті. Зайшов в свою кімнату - ніхто нічого. Складаю листки вчорашнього протоколу, це кільканадцять аркушів, кинув поглядом на останній - "уххххххх": за дискредитацію і компрометацію геніального вождя народів Й.В.Сталіна виключити такого-то з рядів ВЛКСМ. "за" - всі, тобто одностолсно. Навіть і ти, кароока Стефо, підняла руку проти мене, тусто запарившись, ти ні разу не підвела голову, ні разу не подивилась в мій бік. Що ж, і ти теж зламалась, як і всі.

Після вчорашнього епіопаду в цей день якраво світило еліпуче морозне сонце. Лише на моїм серці було жарно і привожно. Ось несю протокол - вирок своїй долі. А могло б бути по-іншому. Достить було на тих зборах покаятись, мовдив, молодий-дурний, вчїть мене, більше так не буде, і все обійшлося б. Але ж ні! Я ще її там виступав і плив, як з гарячки. Все не записано ось тут, на цих сїрх, взятих з друкарні, аркушах. Це вже документ. Він годиться для будь яких органів. Аж тепер до мене дійшло по-справжньому, що мене чекає. За всіма ознаками я вже сповна "тягнув" на "ворога народу".

Розкажи мені все по порядку, - сказала секретар райкому комсомолу, коли я зайшов до її кабінету. Вона не перебувала мою гірку розповідь, а тільки раз по раз оедливо хитала головою, що не могло означати нічого схвального на мою адресу.

Після цього вона кудись дівчі виходила, потовту десь затримувалась, а потім, тяжко зітхнувши, раптом схопила злопасний протокол і, не кажучи ні слова, жбурила його в палаючу трубку. Перехопивши мій отетеріний погляд, моя доброзичливість сказала: "Ді на роботу і про все - нікому ні

слова".

Це було якесь чудо. Я став працювати, як ні в чому не бувало. Ніхто мені ні про що не загадував. В тім числі і сам редактор. Наче не було тих страшних зборів, наче ніхто не розпзнав мене на них.

...Все з'ясувалось через років двадцять. Волею долі мені довелося стати генеральним директором об'єктерадіоб'єднання. Будучи в службових справах у Чернівцях вирішив підєкочити в Сторожинець, в місто моєї молодості. Це недалеко.

Лише тепер Л.Я.Тарнаруцький розповів те, чого я не знав і не міг знати. Приїхавши тоді з відрадження, він вранці дізнався про все. Зайшов до Куменка, став на мій захист, почав обурюватись тим, що його, як секретаря парторганізації, обійшли в такому питанні і що, мовляв, нічого антисталінського в тій розмові не було, все роздуто. Тут Куменко раптом випалив мовляв, помовчуй, сврею, он твоїх вже скільки арештували... в ті дні якраз готувався відомий процес над лікарями- "отруювачами", майже всі вони були свреями.

При цих погрозах у Тарнаруцького заговорив артилеріст-фронтовик.

- Якщо ви такий ідейний, - звернувся він до редактора з своєю іронічною посмішкою, - то чому ви, коли ми всі пізно, бувало, засиджувались, не раз змушували хлопця (тобто мене) вмикати в радіоприймачі "Голос Америки" і щоб якось примаскувати свій злочинний інтерес, все схидно примовляли: "Вот врут, подлецы!" А коли одного разу шафа, де стояв приймач, була замкнена, то хто пізно ввечері зїрав замок, як не ви, товаришу, щоб слухати вороже радіо? І це такий редактор, член бюро райкому партії?

А треба сказати, що слухання "імперіалістичних радіоголосів" тоді каралось законом.

Пергаментне обличчя Куменка покритоє червонястими плямами. Він пробував спочатку напирати на те, що, мовляв, не докажеш, і що я тебе, в порошок зітру, але

Тарнаруцький вже не слухав його. Він пішов у райком. Там знайилась розумна людина, в якій було достатньо влади, щоб все "прихлюнути", спустити, як говориться, "на гальмах", щоб не "прославитись" на весь Союз, заткнути рот Куменку, бо якби було дати хід всій цій скандалній історії, то в її горнілі згорів би і він. Що ж до автора цих рядків, то він би "загривів" першим. На 10 років, як мінімум.

Але цього не сталося. Бо він мав десь на небі доброго ангела-хранителя, який не раз ще брав його під своє благословенне крило.

МИКОЛА МАЧКІВСЬКИЙ,

член спілки письменників України *Докреми обласної літературної премії Володимира Буласника, поет, прозаїк. Його роман "Пароль Проскурів" розповідає про Проскурівське антифашистське повстання. Уривок з цього роману автор люб'язно надав для публікації у цьому збірнику.*

СВРЕЇ.

Що про них писали Ульріх фон Вердум, Анатолій Свидницький, Олександр Купрін, Лірі Барбюс і... Федір Назаров.

Будинок під номером 3 по вул. Шевченка — не єдиний у доволіному Проскуріві, де мешкали свреї. Майже упритул до тої оселі, господарем якої був Йосип Якимович Парнес, тулилися інші свреїські халушники. А спільне дворище було місцем збору дітвори, що разом з батьками животіла в тих помешканнях. На тім подвір'ї, — хай знають хмельничани! — провела своє дитинство й Га Яківа — майбутня дружина відомого українського поета свреїського походження Абрама Канеєвсона ...

Отже, люди розкидані по усьому світу національності. Якими вітрами занесло їх у Проскурів, коли вони тут з'явилися, якою була реакція неололянців (так ноза очі називали подольці східняки, які, в свою чергу, мали дошкульне прізвисько "московські неололамки") на ту з'яву і що довелося пережити отим "нехрещеним дітям" у місті, де імя Бога прибути навіть у назві ріки?

За свідченнями фрізького мандрівника Ульріха фон Вердума, свреї поселилися в Проскуріві ще за часів Речі Посполитої, а може, й раніше. В усякім разі в період, коли по Україні подорожував Ульріх фон Вердум, вони у

Проскуріві вже були і мали неабиякий зиск з торгівлі. Роль їх у Речі Посполитій — не другорядна. І це видно з такої штатки, узятої з Вердумового щоденника:

"Навіть найбільші аристократи-поляки возять її (торгівку — М.М.) з собою у своїх раниах і мусять її напиватися, власне, щогодини. Тому потребують її так багато, що, наприклад, один жид ... у Жовків за право, що тільки сам може виналовати горівку у містечку з навколо лежачих 9 чи 10 селам, платив державі річно 3000 таларів ..."

Сврейство, як бачимо, в ту пору процвітало. Не в битвах, не в загарабаннях чужих земель і скарбів шукало воно свою вигоду, а в торгівлі. То був витерп, що рознісив його по усьому світу. Не важко здогадатися, що привело їх і в Проскурів. Торгувалося уміло і жваво — кєбеті до цього непростого діла вистача, дїбонь, у кожного сврея. А що природа у Проскуріві чарівна, шедра на дари, клімат хороший, люди працьовиті й доброзичливі, то для багатьох свреїв це "Господній куточок" став домом рідним. Приїждіть вони тут і надбали дітей, вуків, правуків стільки, що їхнє населення явно потіснило корінних подольців. У Проскуріві часів Олександра Купріна їх було трохи менше 30 процентів, а свреїв ... 40! Що в діло підстав російському класику назвати Проскурів свреїським містечком.

Таке кількісне співвідношення населення, ясна річ, викликало невдоволення українців: дошкульні дїхварі, шинкарі, ватажки усіляких злочинних зграй, котрі користалися з свреїської кмітливості та винахідливості і багатьох корінних жителів водили за нос. Уголом про не насмілися заговорити подольцін Анатолій Свидницький, автор знаменитого роману "Любовицькі". У його чудових картинах, писаних російською мовою і публікованих у газеті "Кієвлянин" (маютьсь на увазі "Парковозі", "Конюкраці",

твори, в яких класик української літератури наводить приклади з життя Кам'янина-Подільського, Проскурова, інших містечок і сіл), вдовлюється явний протест проти свреїських зложивань. З осудом пише він про тасмичних ватажків, що скупувають і перепродують крадених коней, маючи на тому неабиякий зиск. І доказує, що навіть влада, маючи на тому неабиякий зиск. І доказує, що навіть влада, маючи на тому неабиякий зиск. Дотепно, цікаво і талановито написані картини аж ніяк не ображають свреїв як народ: антисемітом Анатолій Свидницький ніколи не був.

У 1939 році, себто напередодні Другої світової, в СРСР відбувся перепис населення. Ось що він показав:

у Проскуріві — 35 тисяч мешканців. З них — 20 тисяч свреїв... У 1959-му перепис зафіксував лише 9 тисяч. У 1996-му їх залишилося в нашому місті — 1,5 тисячі ... Цифри ці напрошують на розлогі коментарі, спонукають до роздумів.

Чи причетні українці до таких демографічних змін у свреїському середовищі міста? Вся історія Проскурова свідчить, що ці дві нації в місті над рікою Бога ставилися одна до одної терпимо, часто взаємодіяли собі на благо. Свреї охочіше сприймали українську культуру, мову, ніж, скажімо, росіяни. І тут, як мовитьея, нічого не попишеш ...

Але й були, були загострення! Були суїчкки!.. Де ж його, отого тертя між націями у світі не бувало?! Особлива проблема — свреїські погроми. Їх дехто ладен пов'язувати з одним іменем — Петлюра. Але й німіці небезірішні, і денікінці дошкульні: хіба мало хто тріпав петлюю над шною бідного сврея? Душили, різали, розпинали!!! Було кому.

Та всі гріхи — на Петлюру. С, звісно, прибічники Головного Отамана, що відразу ж ті звинувачення відмігають. С й противники, котрі їх наконічують. Зі статті французького письменника Лірі Барбюса, скажімо

(називається — "Поки ми святкували мир"), більшість подольців чи не вперше довідалася, що убивця Головного Отамана Самуїл Шварцбард — уродженець Проскурова. З його слів і описав літератор місто над Бугом, до речі, досить яскравий зиск. Це він, сумнозвісний Самуїл, 25 травня 1926 року застрелив у Парижі з револьвера Симона Петлюру. Що за особа? Чому підняла руку на Головного Отамана? Звісно, трактування різні.

Але як воно читається в Лірі Барбюса? "Самуїл Шварцбард, молчаливий, добрий и обходительный юноша. — цитусмо з російського видання, оскільки українського перекладу не маємо, — неторопливо направлявся в свой квартал в городишке Проскурове, что на Подольни. Был великолепный зимний вечер, тихий, снежный и какой-то светлый ..."

Итак, дело происходило 15 февраля 1919 года. Городишко был завален снегом. В сумерках дома казались обернутыми белой бумагой. Приходилось ступать точно по ватному ковру, морозному и скрипучему, и на подшвы сразу налипал плотный, белый, словно фетровый, слой снега.

Самуїл возвращался изда лека. Он участвовал в мировой войне, вступил во французскую армию как доброволец, был ранен в живот, отмечен в приказе, награжден и, наконец, получил права французского гражданства. Тем не менее его неудержимо тянуло сюда, домой, чтобы повидать родные места и близких, чтобы вновь окунуться в поэзию украинских пейзажей, ныне заснеженных и молчаливых.

Между тем день этот был душным и даже бурным. Толпы гуляющих заполонили улицы, и радость была ключом, потому, что погода была великолепная и потому, что была суббота. Проскуров, насчитывающий двадцать тысяч христиан и пятнадцать тысяч евреев, имеет по этой

причине два свободных дня в неделю: субботу, шабес — день отдохновения и воскресенье. И любой человек, будь то еврей или православный, не работает оба эти дня.

Магазины закрыты. Целые семьи по-праздничному разодетых граждан устремились на берег Буга, который, как всякая уважающая себя украинская река, в февраль был покрыт льдом, и дети, вынув из сумок коньки, стремительно скользили по крепкому льду.

Всеми делами в Проскурове ведал атаман Петлюра. В этом районе он был неограниченным диктатором. Совсем недавно он учредил в городе гарнизон, состоящий из бригад запорожских казаков и 3-го полка гайдамаков. Части эти были под началом атамана Семесенко. Этот двадцатилетний голубоглазый генерал с женским лицом, вызвавший превеликое волнение в дамском обществе и шеголявший по улицам города в голубом, спитом в талию доломане, в галифе и рыжеватых сапогах, был в отсутствие Петлюры, воевавшего где-то в другом месте, фактически правителем и хозяином города.

Именно в этот день горожане глядели, как во главе с оркестром, в безупречном порядке, прошли церемониальным маршем эти вылощенные войска, и сам Шварцбард вместе со всеми видел, как они промаршировали в два часа дня вдоль широкой Александровкей улицы и вернулись в том же порядке в пять часов вечера; казалось, что эти три часа протекли словно одно мгновение. И зрелище это заставляло биться сердца юношей и девушек и вызывало восторг у детей, которые распевали песни и резко выбрасывали ноги, отчаянно топя, чтобы походить на военных.

Самуил шел по Александровкей улице, в Проскурове, куда ни пойдешь, все равно придешь на Александровскую улицу, главную магистраль города, на которой высятся

богатые дома. Из окон доносились приятные приглушенные звуки пианино и граммофонов.

Иврейский квартал, куда он направился, отличался крайней бедностью. "Гнусный квартал", как его называют, похож на огромный широк, выстеленный из низеньких пищенских домишек и разрезанный маленькими улочками, которые даже не имеют собственного названия и упираются в Соборную улицу, переходящую в Александровскую.

В тот вечер многие иврейские дома были освещены — и подумать только! — электричеством. Был день отдохновения — шабес, — и в этот день ни один израильтянин не имел права разжечь огонь или лампу. Так что обычно в "гнусном квартале" еще вечером в пятницу еврей набивали дровами печи до отказа, чтобы назавтра в доме было тепло, кроме того, они еще с пятницы не пригитивались к выключателям: электростанция дает ток только при наступлении темноты, и таким образом, не закивая огня, они все равно заполучали свет.

Вот и домишко Шенкманов, из окон которого лился золотистый свет. Но из дома не доносилось ни звука, там царил удивительная тишина.

Самуил подошел ближе. Странно! Дверь почему-то широко распахнута. У входа — опрокинутые стулья, разбитый стол. В комнате на широкой кровати лежал какой-то человек, его голова неестественно торчит на подушке. Какая-то странная, косо усмехающаяся, черная голова с красной бородой... Подошел еще ближе — искромсанная, побитая голова... Будто неведомый зверь истекает кровью и блещит мокрой шкурой под электрическим светом. И на простынях сверкают брызги крови. Это был отец — глава семьи. В углу какой-то огромный ком, тоже истекающий кровью и прикрытый красными лохмотьями, — это мать, госпожа Шенкман, пронзенная насквозь, исполованная

шашкой. Там и тут — обрубки детских тел, маленького Мойши и его сестры; головы их, отеченные ударами сабли, закатились под кровать.

И во всех освещенных домах — у Блекманов, у Двербухов, у Семельманов, у Крешаков и многих, многих других — та же ужасная картина — при электрическом свете, встывнувшим без посторонней помощи, лежат лишь труны и труны — пять, десять, пятнадцать, двадцать и еще и еще, исколотые штыками, изрубленные, скорчившиеся в предсмертных судорогах; дети и грудные младенцы...

Самуил Шварцбард, растерянный и потрясенный, шатаясь, словно пьяный, переходил от дома к дому. Весь иврейский квартал, залитый резким светом, был мертв...

Не трудно было понять, чем занимались здесь — с двух до пяти — казаки Семесенко и Петлюры, эти вылощенные воины, которые так картинно промаршировали под музыку туда и обратно...

Трагедия, описана Анри Барбюсом, случилась и в тому ж микрорайоні, де пізніше розмістилася явочна квартира проскурівських підпільників, себто у "гнусном кварталі" (колишня Великовокзальна вулиця) стояв і будинок "Шевченка, 3". У тому микрорайоні мешкали родичі Самуїла Шварцбарда. Сюди він прибув з Парижа і звідси поступово вислизнув після єврейського погрому назад у французьку столицю...

Щодо Анрі Барбюса, то не знати, чи йому доводилося бувати у Проскурові: все, що він написав у своїй статті, очевидно, вичитано ним із судової справи, заведеної на Самуїла Шварцбарда. А тому, якою б багатого не була уява знаменитого француза — не все йому, звісно, вдалося відтворити з іллюзією достовірності. Відома його тенденційність, спричинена прихильністю до лівих; водночас, до честі письменника, він намагається бути

об'єктивним у змалюванні петлюрщин — не зображає карикатурно, а показує, як добре навчене, дисципліноване, пристойно волягнене військо.

Суд, що відбувся у Парижі, виправдав годинникаря Самуїла Шварцбарда. З цього приводу зашквареними публіцистами висувалися різні версії: про співзвірно убитий Симона Петлюри з чекістами, про підкуп суду, зашквареність у виправданні віроку єврейської обвини, свідків з Проскурова, інших міст України, де прокотилася хвиля погромів; ті шалені дивом урятувалися, вийшли за кордон...

Подібні приниження, злочини, версії, явна річ, не скидаймо з рахунку. Проте й погляньмо на що давно історію дещо з іншої точки зору: що відав про Головного Отамана Самуїла Шварцбарда? У статті Анрі Барбюса мовиться, що Петлюра "воваг где-то в другом месте", отже, Самуїл не бачив, не знав його в обличчя. На це вказує така Барбюсова фраза: "25 мая 1926 года Шварцбард позвонил на улице Расина к бывшему казачьему атаману Петлюре, который жил в Париже и в этот час направлялся в ресторан, и, осведомившись, действительно ли это он, уложил его на месте выстрелом из револьвера."

Скромний парижкий годинникар не один і не два роки провів далеко від рідної домівки — де йому було розбиратися в тім, що діється на Поділлі, в Україні? Йому не доступні були ні лист убійного ним Головного Отамана до ректора Кам'янець-Подільського українського державного університету Івана Огієнка (в тім посланні Симон Петлюра опікався про розвиток освіти, науки, культури), ні інші його добродійні акти (с. до речі, злочини, що, за всякого Петлюри, Семесенка було страчено).

Самуїл Шварцбарда знав тільки одне: Головний Отаман

очоловав Директорію під час єврейських погромів і за це, слід гадати, знав би свою майбутню жертву.

Помста звершилася. Та чи врятувало не євреїв од нових бід? Друга світова, що через кілька десятиріч після того пасулася й на Проскурів, винищила їх мало не до ноги. В липні 1941-го, коли місто над Бугом заповнили погромники дещо інакшого забарвлення—коричневого, з євреями розправлялися й інакшим чином: не кривавою різаниною на зразок погрому в 1919-го, а просто шикували в колонні, гнали до міста страти, давали в руки заступи і змушувати копати собі могилу: три-чотири дні ворухилася земля, під якою у морок небуги відходили жертви фіурера. Тих, хто упів, зароторили в гетто; відтак—через кількапацять місяців—новий, цього разу остаточний, як гадалися кагам, винищувальний шквал-генцид.

Де ж гинули від куль фашистів проскурівці, в тім часі — євреї?

Пошлемося на "Акт судово-медичної експертизи по розслідуванню звірств німецько-фашистських властей у м. Проскуріві Кам'янець-Подільської області (складено навесні 1944 року).

Кілька цитат з цього документа:

"... У місті Проскуріві протягом 1941-1944 років проводилося масове знищення мирних громадян і військовополонених на околицях і в приміських селіях:

1. На території військового містечка — у Раково.
2. На шляхах за кладовищем, південно-західна околиця Проскурова.
3. На 2-му кілометрі, східніше м. Проскурова, на Вишньовому шосе.
4. В яру за селом Лезисво...
5. На території концтабору для мирного населення, що здійснювалося на роботі в Німецьких..."

"В яру села Лезисво виявлено 30 одиничних могил, одну велику, розміром 6х3. В цих ямах парховано до 400 трунів".

Стільки крові пролита лише на одному, маленькому клаттику землі! Сотні тисячі єврейських життів! І не тільки їхніх—там знаходили свою смерть й українці, росіяни, татари, поляки, цигани—усі, кого фашизм не вважав за людей.

Євреїв рятували добрі люди. Михайло Хрешевський і Станіслава Мар'янівна заховали на горішці ветлікарні сімю своїх знайомих—Грінбертів.

Карл Кошарський передавав у єврейське гетто зібрані підпільниками продукти, радив в'язням утікати в зону, де господарювали румуни.

У "Занеках про себе" (щоденнику) він зробив кілька досить промовистих, нотаток. 15 жовтня 1942 року Карл Карлович записав:

"Майже кожного дня новини. Євреї Проскурова живуть в загородженому районі—гетто. Спочатку фахівці—лікарі, перукарі там не жили, а працювали. Тепер і їх усіх взяли й відправили в гетто. Відомий в місті лікар Хромий не витримав цього знущання—отруїв себе і всю свою сім'ю..."

Підпільники Микола Храновський, Петро Семенов, Павло Вітанов, Федір Назаров, Федір Волкогуб, Мартин Близнюк переправляли євреїв, яким вдалося уникнути облоги, в безпечні місця, зокрема й—у партизанські ліси. Там найемілівіші й найвитриваліші з них, усвідомивши необхідність боротьби, бралися за зброю.

Либонь, не зайве буде прощитувати тут довідку, складену для компетентних органів після війни Федором Назаровим. Називається вона "Єврейська підпільна група". За його словами—в січні 1942 року в єврейському гетто виникла підпільна група, що мала на меті організувати збройний опір фашистам при погромах і масових розстрілах.

У групу входили: "Михайло Михайлович Фрейдліс, Юхим Самійлович Гітельман, Григорій Мойсейович Капик, Михайло Оборотний, Шейман, Гольц... До них приєднали й працівники друкарні Рива Кривуля, Геня Шаміс, котрі співпрацювали з Миколою Запалацьким.

Очоловав групу Шейман..."

І ще деталі: "... Для організації збройного опору в гетто було переправлено 43 карабіни, 12 автоматів, 3 кулемети Дехтярьова, 120 гранат типу РГД і Ф-1 (лимонок). Виходили з того, що нам стало відомо: в кінці серпня або на початку вересня 1942 року німці збираються провести акцію по знищенню євреїв."

Чому ж спроба збройного опору так і не реалізувалася? Зондеркоманда і гестапо, вочевидь, цього чекали, а тому працездатних і активних чоловіків вивезли в табір, що розміщався біля села Лезисво. Нїбито—на роботу... Тоді вчинили криваву розправу над беззахисними. Серед розстріляних—і члени тої групи: Шейман, Гольц. Кнапер та інші...

Все-таки підпільникам-залізничникам удалося переправити в Жмеринку, в румунську зону до 20 чоловік, зокрема Риву Кривулю, Геню Шаміс, Григорія Капика, Михайла Фрейдліса, Юхима Гітельмана...

У довідці зазначається: "...врятуватися їм допомагали Мартин Іванович Близнюк та його колеги-залізничники Поперечняк, Бондар, також—підпільники".

Отже, розвіюється легенда про дивовижну покору євреїв своїм кагам, про нездатність їх боронитися зі зброєю в руках.

Цікавий і такий факт. Хмельничанин, колишній упівець і багатодітний полтв'язень пан Чирка підтверджує, що євреїв, особливо лікарів, перукарів, шевців, використовувала й Українська Повстанська Армія; там чимало з них діяли і як

бойці...

Ні, не збагнути Другої світової, не сказати про неї всієї правди, кинувши тіль забуття на трагедію цього народу-страждальця: її не приховати, не замовчати!

За що є його так ненавиділи душою, за що нищили? Різні почуття... Один видів у них мучителів Христа, другий — підступних гендлярів, третій — безробудних лежнів, четвертий... Ці, ясна річ, пальцем не поворухнули, щоб їх порятувати. Ризикували життям ради них ті, хто бачив у них людей...

ОКСАНА ГЛУХОВСКАЯ.

куратор «Дневного центра» фонда «Хессо-Бейт». В прошлом – инженер-электроник. Это литературный дебют автора.

Истории моего детства

Еврейский менталитет, еврейский юмор... Что это? Трудно ответить мне, выросшей в семье профессионального военного. Сложная судьба офицера забрасывала нас и за Уральские горы, и на Камчатку. Мы разъезжали по просторам необъятной страны, но рядом всегда был папа с его бесконечными историями, веселыми и грустными – о бабушке Фане, о силаче дедушке Нионе, о партизане дяде Леве и трагической судьбе его красавицы-жены Доры. С восторгом и замиранием сердца слушала я неведомые истории и выдуманные сказки. Как любила я тогда своего выдумщика-папу и героев его рассказов! Они и сейчас, как живые, встают перед моим внутренним взором. Вот весельчак-силач дедушка Наум. Он сам, на своих плечах притащил домой купленный по случаю комод. Классный дамский мастер-парикмахер, он не мог прокормить свою семью в Умани.

Времена были тяжелые, немного было желающих раскошелиться на шикарную прическу. Его заработка едва хватало, жили бедно, вот и решили отправиться в поисках лучшей доли в Хабаровск. Здесь купили маленький домик на окраине вместе со всякой живностью. Вот с животными и связано множество смешных историй, которые рассказывал мне отец.

С ними, зверюшками, никак не могли справиться коренные горожане.

Бабушка Фаня, которая так толком и не знала русского

(в семье говорили на идиш), звала непослушных уток: «Утошник, утошник, иди-ка сюда!» Видимо, думала, что плохой русский ближе все же сердцу местных уток, чем ее родной идиш.

В числе прочей живности был поросенок. Конечно, у еврейской женщины не было опыта в выращивании свиней, но времена были тяжелые, и поросенка решили выкормить, а там видно будет. Поросенок расти упорно не хотел, был худощавый, шетина стояла дыбом, а жил он в собачьей будке. Словом, вылитая тощая собака, только что не гавкала. Сколько его не кормили – он только худел. Наконец, бабушка решила последовать слову знающих людей и кастрировать поросенка. Договорились со специалистом. Тот пришел и спрашивает: «Где свинья?» Бабушка на веранде мыла голову, как раз ее намазала и кричит: «Он там, во дворе, зарежьте его!»

Каково же было ее удивление, когда ей на веранду принесли голову зарезанного поросенка! Ах, этот трудный русский язык, в который раз ее подвел! Ведь бабушка хотела сказать «вырезать», а получилось «зарезать»! Не очень удачной оказалась и покупка кобылы. Ее купил Наум со своим братом. Привели ее домой, а оказалось, что несчастная не может помочиться. Соседи посоветовали: нужно залезть под кобылу и тихонько поесвистывать, чтобы вызвать рефлекс. Только влез под кобылу дядя Голя и свистнул, как вредное животное вылило ему на голову все, что накопилось за день!

От нужды, недоедания дед Наум заболел туберкулезом. Нужно было поить его козьим молоком. Собрали деньги, купили козу. Но, вот уж не везет с животными, так не везет со всеми представителями фауны! Коза молоко давать наотрез отказалась, и собранный консилиум вынес приговор: коза молоко давать не сможет, поскольку

является козлом.

Животных решили оставить в покое, от них проку никакого в семье не было. Дед занялся активным поиском заработка. Тут ему повезло: парикмахер, который навсегда уезжал в Германию, продал ему секрет состава для химической завивки, которая как раз входила в моду. Весь семейный капитал ушел на эту сделку, но на этот раз она оказалась очень удачной. Все дамы Хабаровска записывались в очередь к Науму, чтобы сделать модную прическу. Дела пошли на лад. Вскоре уже семья перебралась в дом, купленный в самом центре Хабаровска. Радости уже подростков дядей не было предела. Еще бы: танцплощадка совсем рядом, да и до школы идти совсем близко. Бабушку больше всего радовала диковинка небывалая – телефон.

Дед Наум очень смешно рассказывал, как баба Фаня, переосенив возможности нового чуда техники, кричала в трубку: «Эня, посмотри какие я туфли купила!» При этом старалась задрать ногу, ближе к телефону, чтобы сестра могла разглядеть ее обновку на другом конце провода.

Много еще историй рассказывал мне мой отец. Я готова была слушать их без конца, не отпускала папу на работу, когда он приходил домой на обед: «Папа, еще одну сказочку! Я бдительно следила за фуражкой отца, – если она на месте, значит, папа вышел по нужде, не на работу. Ему пришлось идти на хитрость: завести две фуражки.

Как не хватало мне папиных историй, когда мы с мамой вынуждены были уехать с Камчатки на Украину, к бабушке! Дело в том, что мой братишка заболел и ему не подошел камчатский климат. Тяжелой была разлука: медленно отчаливал пароход, а любимый папа оставался на берегу.

Когда мы добрались, проехав через огромную страну, к бабушке, меня уже ждало письмо от папы. В нем была

первая история про бедую курочку. У нас на Камчатке были куры. Одна из них была моей любимцей. Может быть потому, что она единственная из всех имела белый наряд. Родители утверждали, что всегда в мой день рождения (6 декабря) белая курица дарит мне яйцо. Вообще-то, зимой наши куры не неслись. Не знаю, правду ли говорили родители, но это подаренное яйцо я ела с удовольствием, хотя обычно от яиц отказывалась, не любила их. Когда меня спрашивали: «Оксаночка, сколько яиц тебе сварить – одно или два?» Я отвечала: «Пол-яйца».

Но я отвлеклась от рассказа о моей любимой курочке. Так вот, перед отъездом кур продали. Я очень горевала, что никогда больше не увижу свою любимицу. Да и она будет скучать по мне и по нашему дому... Папа же написал мне, что белая курица вернулась, нашла дорогу домой. Так началась история про приключения курочки, продолжения которой я ждала в каждом письме.

Эта сказка была длиною в год.

Я всю жизнь благодарна своему отцу за эти сказки. Своим детям я их тоже рассказывала и, по примеру отца, когда была в разлуке с детьми, писала им письма-сказки, жаль только, что они не сохранились! А сколь еще можно было написать книжек!

Сергій Єсюнін.

завідуючий відділом новинної історії Хмельницького обласного краєзнавчого музею. Його краєзнавчі нариси регулярно друкуються на сторінках газет, часописів та наукових праць.

Спортивні клуби "Маккабі" на Поділлі.

Мабуть спортивні уболівальники помітили, що майже половина ізраїльських футболних, баскетболних та інших команд носять назву "Маккабі". Спортивні клуби з такою назвою почали виникати у світі ще на початку 1900-х років, а ім'я своє отримали на честь керівника повстання 2 століття до нової ери за незалежність Іудеї – Іуди Макавея. Організували "Маккабі" прихильники сіоністського руху за повернення євреїв на історичну батьківщину. Цей рух почав поширюватись на початку XX століття у багатьох країнах і став причиною виникнення різноманітних політичних, культурних, спортивних клубів та товариств серед єврейського народу. На території імперії подібні організації почали з'являтися лише після повалення самодержавства.

В кінці 1920 року у містах та містечках Подільської губернії виникають перші спортивно-фізкультурні гуртки серед єврейської молоді. А вже на початку 1921 року організується перший спортклуб "Маккабі", який був офіційно зареєстрований 5 травня в Кам'янці-Подільському. В Статуті чітко визначалася мета створення клубу: "...физическое возрождение еврейских народных масс путем распространения среди них различных видов физических упражнений, необходимых и полезных для телесного развития и укрепления здоровья, путем устройства: 1) игр – таких как футбол, хоккей, лунг-теннис,

крикет и другие; 2) упражнений в легкой атлетике, гимнастике; 3) зимних спортивных занятий; 4) планомерных систематических прогулок; 5) морского спорта (трейля, плавание, ныряние; 6) бокса и фехтования». Займатись в «Маккабі» можна було з 18-ти річного віку. Клуб складався з членів-засновників, почесних (знання не давали "за оказанные большие услуги клубу" – просто кажучи, за фінансову підтримку), дійсних членів і сезонних гостей. Більшість, звичайно, були дійсними членами – в основному 18-23 років.

Форми діяльності спортклубу "Маккабі" були різноманітні. Він проводив в Кам'янці-Подільському не лише тренування та змагання з основних видів спорту, а ще й організував лекції, бесіди, свята, концерти, бали, вистави, маскаради.

Цікаво, що деякі професійні стосунки в спорті, які у нас закладені лише зараз, були окреслені в "Маккабі" ще в 1921 році. Як згадувалося вище, існувало поняття "сезонний гість" – тобто спортсмен, який на деякий час (тиждень, місяць) ставав членом клубу і захищав його честь на змаганнях. Звичайно, робилося це за певну плату. Фактично, така схема відома сьогодні у спорті як контрактна. Крім того, радянські фізкультурні гуртки та клуби того часу заперечували членство професійних спортсменів, а "Маккабі", навпаки, такі тільки вітали.

Проте, з 1922 року радянська влада взяла курс на боротьбу з сіонізмом, і почалася ліквідація політичних та культурних організацій, що знаходилися під їх впливом. Знайшли ознаки "оголтелого сіонізму" і в діяльності "Маккабі". Вистачило двох фактів. Перший – в параграфі 46 Статуту клубу визначено, що "язик в клубі – єврейський"; другий – уся діяльність клубу була прив'язана до релігійного календаря. Так, зимове спортивне свято

"Маккабі" проводив в дні свята Макавеїв (Ханука), відкриття спортивного сезону – у свято Лаг-Бемер.

Розпочавши наступ на "Маккабі", подбали про його заміну – єврейську молодь міст та містечок почали активно залучати до участі в спортивному товаристві "Спартак", яке утворилось в 1923 році. Правління "Спартака" взяло під опіку колективи підприємств торгівлі, промислової кооперації, харчовиків, чоботарів, швейників та інших (у цих галузях працювало в основному єврейське населення) і почало здійснювати організаційний опір клубам "Маккабі". Єврейський спортклуб під різними приводами не допускали на спортивні майданчики та стадіони, не запрошували на змагання та чемпіонати, забороняли організувати власні турніри.

Це призвело до того, що до 1924 року на Поділлі були ліквідовані останні спортклуби "Маккабі", у тому числі і Кам'янське-Подільський. В зв'язку з цими акціями до відповідальності було притягнуто близько 60 організаторів і активних членів єврейських спортивних клубів нашого краю.

У даний час спортивний рух "Маккабі" набуває нового розмаху. Створюються спортивні молодіжні клуби, проводяться змагання, освітня робота – національне життя відроджується.

НАТАЛІЯ БОНДАР,

завідуюча сектором обліку фондів Хмельницького обласного краєзнавчого музею. Це перша публікація молодої авторки з історії єврейського підприємництва

Сторінки становлення фарфоро-фаянсового виробництва на Полонщині.

Містечко Полонне Хмельницької області (раніше належало Волинській губернії), починає свою історію з X століття.

Містечко і навколишні села постійно заселялись, так як знаходились на вигідних торговельних шляхах, які вели в різні економічні і торгові центри України та інших держав.

В 15 столітті на Волині, в т.ч. і в Полонному, з'являється єврейська община.

В кінці 17 ст. членам общини було дозволено займатись ремісництвом, торгівлею.

Вже на початку 2 половини 19 ст. в містечку проживало 2647 євреїв, на початку 20 ст. – 7910, при загальній кількості жителів 16283 чоловік.

В кінці 19 – на початку 20 ст. на Полонщині виникають промислові виробництва, а саме – фабрика по виробництву паперу, чавунно-ливарний завод, пивоваренний тощо.

Було можливим створення і фарфорово-фаянсових виробництв, завдячуючи покладам каоліну і різних видів глини на околицях містечка. І наявність комунікацій дало змогу тривалому існуванню цих виробництв.

В період з 1885-1890 роки виникає "фабрика фарфору і фаянсу" М. Шапіро. Спочатку це було невелике виробництво, при невеликій кількості робітників, де вироблялись "пробні речі".

В 1892 році на заводі нараховувалось приблизно 30 працюючих.

В 1897 році новим власником заводу став А. Зусман, який налагодив виробництво фаянсового посуду, а з 1901

року – санітарного фаянсу. У 1912 році на заводі працювало 85 чоловік. У роки революції та громадянської війни завод зазнає руйнування, але з 20-х років 20 ст. починає виготовлення санітарно-фаянсових виробів.

На початку 90-х років 19 ст. підприємць М. Брічкин започатковує виробництво з фарфору в с. Горощки (передмістя Північного).

Підприємство випускало підставки під квіти, чорнильні прибори, статуєтки. Завод називався деляковим.

Приблизно в 1910 в Полонному існував "завод г. Брічкин". А. Я. Брічка працював на заводі Зуємана, а потім організував власне виробництво, де були зайняті члени його родини.

Історики називають цей завод "фаянсовим", "фарфоровим", "заводом бісквіта", тут вироблялись вазочки для квітів, статуєтки.

На початку 20 ст. в Полонному існувало фарфорове виробництво, яким володіли А. Г. Карліна і В. Поляк. Завод виготовляв способом лиття невеликі фарфорові вироби і "фарфорову муку" – сировину для фарфорово-фаянсових виробів.

Історики і краєзнавці вважають містечко Полонне цікавим районом фарфоро-фаянсового виробництва. А його мешканці – євреї зробили вагомий внесок в економічній і торгівельній розвитку краю.

ІРИНА БОГОЛЮБОВА,

заступник директора Хмельницького обласного краєзнавчого музею з наукової роботи. Одна з перших краєзнавців розпочала досліджувати історію євреїв на Поділлі та Волині.

ЛЕВ МИХАЙЛОВИЧ СИБІРЯКОВ – СОЛІСТ МАРІІНСЬКОГО ТЕАТРУ В ПЕТЕРБУРЗІ.

Подільська земля подарувала світу багато талановитих, кожного по своєму цікавих, передових людей. Маю хто зараз знає, що перші грамофонні записи в Російській імперії були зроблені з голосу Л.М.Сибірякова, відомого також за псевдонімом Співак. Він народився в 1870 р. в м. Полонному в бідній єврейській родині. Але природа наділила його гігантським зростом, близько 2-х метрів, та сильним, рівним, повнозвучним басом.

Юність його пройшла в Бердичеві, потім він переїхав до Одеси, де одружився на заможній, але немолодій жінці. Завдяки її грошам він одержав можливість навчатися в Італії у маестро Ч. Россі. Під час навчання талановитого співака почув відомий диригент Артуро Тосканіні та запросив до Міланського театру Ла Скала. На самій престижній світовій оперній сцені Сибіряков виступав декілька сезонів під псевдонімом Леопольдо Співаккіні.

Повернувшись з Італії, співак багато гастролює по Росії. Після переходу в православну віру Сибіряков одержує можливість виступати на сцені Маріїнського оперного театру в Петербурзі. В 1902-1904 та 1909-1921 роках він – соліст цього славетного театру, виступав поруч з такими корифеями як Л. Собінов і Ф.Шалаян. Голос Сибірякова справив глибоке враження на тоді юну, а потім відому

співачку А. В. Нежданову. В своїх спогадах вона писала: "Красень бас, який чудовий голос, слухала і захоплювалась. Я просто голову втратила". Дійсно, голос у нього був м'який і рухомий, а по силі феноменальний. Не дивно, що під час гастролей Сибірякова в Бостоні американські критики також захоплено відмічали його виконання оперних арій.

Великою популярністю талант співака користувався і в Англії. Англійська фірма присвятила йому платівку-монографію. Значну славу здобув Сибіряков виконанням головної партії в опері "Донька кардинала", що була вельми популярна на початку ХХ століття в Росії та в Західній Європі. Російські та зарубіжні критики писали, що виконання Сибіряковим партії кардинала відзначається відомчельною співучістю і її сміливо можна зарахувати до найвищих досягнень басу. З поміж відомих партій, співаних Левом Михайловичем — Сусаннін, Собакін ("Царська наречена"), Рене ("Юланта"), Мароель ("Гутеноти"), Мефістофель ("Фауст"), Дон Базилю ("Севільський цирюльник"), Рамфіс ("Аїда").

З великим успіхом Сибіряков співав в операх Вагнера. Особливо критика відмічала його в ролі Вотана з опери "Валькірія". В репертуарі співака було і багато українських пісень. Співав він також в опері Гулака-Артемовського "Запорожець за Дунаєм".

В 1910 році Лев Михайлович відвідав рідне Полонне та дав концерти для земляків, які захоплено приймали спів Сибірякова. В 1920-х роках співак емігрував за кордон. Багато гастролював в різних країнах. Наприкінці свого життя він став професором Варшавської консерваторії. Помер Л.М.Сибіряков у 1938 році. Похований у Варшаві.

СЕМЕН БЕЛЬФЕР

педагог, поет. *Говорит о себе "детский поэт". «Писать поздравления юбилярам, приветствовать людей тоже кто-то должен. Мне это нравится». Есть в творчестве поэта и серьезная лирика и шуточные произведения.*

На могиле родителей

Я плавал в море, вздыбленном, житейском.
Нет, я не триумфатор, не боец.
В одиннадцатом секторе – еврейском
Стою в волнении – мама и отец.

На памятнике скромном – ваши лица.
И сердце гложет и тоска, и грусть.
Скорбно, но не у меня ведем молитвы.
Но мысленно за вас всегда молюсь.

Родителей не выбирают, ясно.
Троих сынов за все грехи проестив.
Ты, мамочка, была во всем прекрасна.
Отец всегда был строг, но справедлив.

Где брали вы и мужество и силы,
За счет чего не пустовал наш стол.
В тринадцать лет мне одевали «твиди»,
Хоть я вступать собрался в комсомол.

Сегодня я почти ровесник мамин.
Ичерпан сил и радостей запас.
Скажите мне – я выдержал экзамен,
К которому готовили вы нас?

АНЕКДОТЫ

Отдай часы!

В темном переулке два грабителя
 Как-то ночью встретили учителя.
 И сказали, зло кривясь в усы:
 - Эй, чувак, выкладывай часы!
 А он сказал: «Хоть вы меня унизите,
 Часы черчения отдам, не троньте физики!»

Папина профессия

В детском садике «Восход»
 Выбран ситуацию,
 Мария Павловна ведет
 ПрофорIENTATION:
 - Детки, слушайте приказ
 Быстренько и весело
 Назовите мне сейчас
 Папину профессию,
 - Папа-плотник, папа-токарь,
 Папа-председатель,
 - У меня, - сказал Володя, -
 Папочка-писатель,
 - Ах, писатель – очень мило,
 Докажи, го-убчик,
 - Он у мамы на «чернилах»
 Утром просит рубчик!

АЛЕКСАНДР ГИНЗБУРГ, поэт, журналист и наблюдательный человек,

интересный собеседник. В его произведениях глубокая философия и нежная лирика.

ИЕРУСАЛИМ

Живущий постоянно и "олим",
 Наречий разных разделенный слогом,
 Подвигаться должен в Иерусалим,
 Чтоб хоть раз в жизни пообщаться с Богом.

Он среди равных - первый в одних,
 Гора Сион седым векам ровесник,
 Он был всегда, есть, будет - Господин,
 Всех верующих праздничная песня.

Святыня трёх религий наконец,
 Он сказочен и все же настоящий,
 Господь недаром возложил венец
 На этот город, на холмах стоящий.

Среди храмов дивных, портиков, палат,
 Мы очищаемся не сразу, понемногу,
 Уже давно, почти три тысячи лет,
 Иерусалим мостит дорогу к Богу.

От Храмовой горы и мостовой Голгофы,
 Церковных куполов, мечетей, синагог,
 До "Яд-Вашем" - музея катастрофы,
 За руку взяв, ведет незримо Бог.

Вином напоит и накормит хлебом,
 Прекрасен, горд, к врагам неумолим,
 В веках стоять под лучезарным небом
 Начертано Тебе - Иерусалим!

Исповедь сына века

Я не приемлю трусость, подлость, ложь,
 Завистливый, чуть слышный шепот злобный,
 Все это прочь, души моей не трожь,
 Без Бога в сердце человек подобный.

Я ненавижу зависть, тупость, лень,
 Обман в глазах мне подавшего руку,
 Коль срубишь дерево, то остается пень,
 Коль предашь дружбу, обречен на муку.

Я презираю тех, в ком фальшь сквозит,
 К вершинам жизни кто пройдет по трунам,
 Кто выбрал столь стремительный транзит,
 Что всех оставших видит через луну.

Не понимаю тех, кто в мутной пене,
 Которой в наши дни невпороворот,
 Карьеру так - из скуки и из лени,
 Другим при этом затыкая рот.

Я не признаю мелочных обид,
 Не потерплю предательства, забвения,
 Люблю живущих, помню кто убит,
 На все имею собственное мнение.

Я не забыл ни племени, ни рода,

Других корней я знаю - просто нет,
 Я верю в мудрость нашего народа,
 В его особый, свой менталитет.

Я не прошу ни званий, ни даров,
 Ведь жизни так отпущено немного,
 Кого люблю, хочу, чтоб был здоров,
 Одно лишь это я прошу у Бога.

Я не завидую богатым - суета,
 Не в этом счастье, твердо я уверен,
 Достоинство, любовь и доброта -
 Лишь им одним по-прежнему я верен.

Что ж, время бурь, уверен я, пройдет,
 И грязную политиков игру
 Забудут люди, новый мир грядет,
 От дома к дому, от двора к двору.

Другую исповедь напишут наши внуки,
 Прославят в ней простого человека,
 Его рассудок, доброту и руки
 Как символ наступающего века!

АННА БРАВЕРМАН.

Женщина. Мать. Педагог. В ее поэзии богатство прожитых лет, гармония людского бытия с его радостями и печалью, прошлым и будущим.

КРОВАВАЯ ШАХТА

Безмолвная стоит здесь тишина,
Дрожит зажженная свеча.
Она распространяет легкий чад.
Здесь тысячи замученных лежат.
На этом роковом клочке земли
В страданиях тяжких и несносных
Евреи в мир иной ушли.
Здесь не сияют обелиски
И нет навечно занесенных в списки:
Большая братская могила
Заживо евреев схоронила.
Всем им судилось дикой смертью
пасть —
Их поглотила холодной шахты пасть.
Хмелели, правя шабаш, палачи
Здесь, где теперь дрожит огонь свечи.
И, точно свечка, плавилась зари,
Стонала от бессилия земля.
По воле той чудовищной войны
Живые люди здесь погребены.
О, где же был ты, всемогущий Бог,
И почему людей спасти не смог?
И почему, я не могу понять,
Не смог убиц на месте покарать?
Да и потом не всех настиг их суд —
И как же до сих пор они еще живут?
Живут убицы. Презрится им рай.

Ты хоть теперь им должное воздай.
Ведь стонет и сейчас земля:
Такого не видала она зла:
В ней долго люди шевелились,
Пока навеки с ней не слились.
И ей разверзнуться пришлось
От диких ужасов, что видеть довелось.
Всю скорбь земля в себе хранила.
В нетленность память превратила.
За что? За что?! — спрошу я вновь
и вновь

Невинные евреи пострадали.
А дети, женщины и старики
Кому мешали?!
Все те, кто к смерти их причастны.
Возмездно пожизненно подвластны.
Съезжаются сюда со всех сторон,
Чтобы отдать земной поклон.
И поименно вспомнить матерей, детей
и жен.

Всех, кто в кровавой шахте погребен.
Кто принял смерть — страшней из всех смертей!
За то лишь только, что он был еврей.
Мелодия печальная и тихая
Здесь чудится не раз в ночной тиши.
Будто скрипка скорбь свою великую
Льет для оборвавшейся души.
В большой печали здесь стоят.
Родных и близких вспоминают.
Память о навших ворошат.
На себя их муки примеряя.
И будто с ними умирая.
Холодный пот все тело прошибает.

Трагедия всю душу заполняет.
Все долго на свечу глядят
Погибших ставя в длинный молчаливый ряд
Безмолвная стоит здесь тишина.
О будь стократ ты проклята, война!

ЗЕРКАЛО

Когда волнует возраста пора,
Глядишься в зеркало с утра
И видишь невеселые картинки —
Вот: новые морщинки и сединки.

На зеркало глядишь в недоумении.
И остывает к нему рвенье.
И раньше на него чуть злилась,
Теперь совсем одна немилость.

Быть может, и оно уж постарело?
Мне все понятно! Вот в чем дело!
Его необходимо заменить —
Другое следует купить.

Я в новое гляжусь с утра —
Картина та же, что вчера.
Ролнует сердце маета —
Куда же затерялась красота?

Куда девался мой красивый стан?
Ты, зеркало, фальшивишь? Все — обман!
У зеркала на все готов ответ:
«Не потеряла красоту ты, нет!

Слезинку на щеке утри.
На виуков веселее посмотри.
Увидишь — красота не затерялась.
А просто виукам передалась.

ГЕННАДИЙ ГАМЕРМАН.

инженер-энергетик и поэт по призванию души. Подборка его стихов показывает мужество национального самосознания поэта и человека.

ОТЧИЙ ДОМ

В минуты одиночества и грусти
В часы, когда уснули города,
Я мысли ворошу, как струны гуслей.
Я детство вспоминаю иногда

Мой отчий дом, в вишневом цвете хату,
Штахетный, пошатнувшийся забор,
Дворовую соседскую собаку
И шумный от гостей просторный двор

Вот я бегу, нельзя остановится,
Подопьвы жжет расплавленный песок.
Вот пью и пью и не могу напиться,
Размазал по щекам весенний сок

Осенний сад, приятный запах гленье.
Листвы, уставшей шелестеть в саду.
Потрескивают смолянистые поленья.
А я бреду, бреду, бреду...

В минуты одиночества и грусти,
В часы, когда уснули города,
Я мысли ворошу, как струны гуслей.
Я детство вспоминаю иногда.

ПУРИМ

Зловещий план сложил Аман –
Министр Ахашвероша.
Евреев всех мы истребим!
И выбрал день погожий.

Так, заручившись у Царя
И бросив жребий – Пур.
Расправу сотворить решил
Коварный самодур.

Но у царя была жена –
Отважная Эстер.
Ей Морхедай – родной кузен –
Поведал план втайне.

Рискуя жизнью, удалось
Ей убедить Царя
Евреев всех вооружить.
Чтоб защитить себя.

Коварный план разоблачен!
Вооружился люд
Аман позорно был казнен.
Свершился правый суд.

И занялся еврейский люд
Богатый и простой.
И праздник он установил.
Веселый, заводной.

Но дарки, иршество, вино –

Дикуй на сотни миль!
Танцуют дети карнавал
С названием «Пуримшиль»

«Нас много – много раз
с тех пор
Ныгались не трепить!
Но даже через тыщи лет
Пурим остался жить»

А чтобы помнили враги
В былые дни и наши.
Пекут евреи пироги
С названием «гоментани».

ВІЛЬЯМ ЧОРНИЙ.

у минулому вчитель математики, кохався у поезії, тише вірші, багато займається літературним перекладом.

І знов весна, і знов тривоги.
Небес лазурних кристалі.
Синичок, жайворів у Бога
Для нас ще досить на Землі.
Проминчик тонкий, Божий
вензель
З хмаринки падає до ніг.
Зима не має вже претензій –
Струмок до річечки побіг.
За причітком парус поле.
Хмільні дивують сини кругом.
І з радістю, а то і з болем.
Сприймаємо природи злам.

Із єврейської народної поезії

Ой, сніжно, мамо, ой, без кінця
Где на вулиці сніг з дощем.
Невже росла я, щоб у кравця
Сидіти з голкою день за днем.

Дають мене, а я ні сльвіця.
Я, білошвачка, повинна мовчати.
Невже росла я, щоб у кравця
Сидіти з голкою, пропадати.

Ой, сніжно, мамо, не знести пошту.
Ой, дощ із снігом, прикро дивитись.
Беру я голку о пів на шосту.
Ні на хвилину б не зацінитись.

Кричить хазяїн, хазяїн злиться.
Весь день їм не лінь.
Мені ні нарядитись, ні причепуритися
Не вийти з брами в базарний день.

АЛЕКСАНДР ПАХУНОВ,

Після закінчення медичного інституту був кадровим військовим. В наші дні живе і працює в Славуті.

Здравствуй – прощай

Возвращаясь к истокам
Через тысячи миль.
Уезжают евреи
Навсегда в Израиль.

Пусть библейская местность
Взор ласкает кругом,
Но страшной неизвестностью
Покидающих дом.

На земле своих предков,
Их любовью храним,
Я у стен твоих древних
О, Иерусалим!

Мы уже попрощались,
Давши волю слезам,
Лайнер белый уносит
Нас к другим берегам.

Словно стрелки души
Навсегда переводим,
Для себя все решив,
Оставаясь, уходим.

К телефону сейчас
Я боюсь подходить.
Полстраны одновременно
Будет звонить.

Обнимайтесь Олимь,
Снова вместе родня,
Но порою тоскливо
На душе у меня.

СЛАВУТЧАНИ МОЇ, СЛАВУТЧАНИ

Розкидала нас доля світами –
Не потиснути навіть руки...
Але всі ми – з соснового краю.

Що на березі Горинь-ріки.

Мама ніжною рукою ласкаві
І старенький оселі поріг
З нами всюди шляхами блукають-
Наших долі і сердець оберіг.

Тут назавжди я серце полишив.
Зачарований плином ріки.
Славутчани мої, славутчани.
Дорогі ви мої земляки.

Роботящі, привітні, співучі.
А жінки – неземної краси!
Ой, зелені горинські кручі.
Незабутні соснові ліси.

Тут найкраще про наше кохання
До світанку дзвенять солов'ї
В цій родючій землі мої друзі
І коріння моєї рідні.

Пригадати усіх вже не в змозі
Б'ється спомину в скроні луна...
Хтось навіки згубився в дорозі –
Нездоланною стала вона.

Тільки очі закрию і бачу:
Там дитинство моє босоніж.
Україно моя, Україно-
На таких-от Славу тах стоїш!

Що на березі Горинь-ріки.

Мама ніжною рукою ласкаві
І старенький оселі поріг
З нами всюди шляхами блукають-
Наших долі і сердець оберіг.

Тут назавжди я серце полишив.
Зачарований плином ріки.
Славутчани мої, славутчани.
Дорогі ви мої земляки.

Роботящі, привітні, співучі.
А жінки – неземної краси!
Ой, зелені горинські кручі.
Незабутні соснові ліси.

Тут найкраще про наше кохання
До світанку дзвенять солов'ї
В цій родючій землі мої друзі
І коріння моєї рідні.

Пригадати усіх вже не в змозі
Б'ється спомину в скроні луна...
Хтось навіки згубився в дорозі –
Нездоланною стала вона.

Тільки очі закрию і бачу:
Там дитинство моє босоніж.
Україно моя, Україно-
На таких-от Славу тах стоїш!

СОДЕРЖАНИЕ

Людмила Писклова
МУЗЫКА БЫЛОГО

5

ПРОЗА

Давід Гошкіс
ЖМЕНЯ ЗЕМЛІ

9

Володимир Федоришин
СУПЕРЕЧКА ПРО ГЕНІЇВ
або як мене тоді не посадили.

14

Микола Мачківський
СВРЕЇ
(уринок з роману)
ПАРОЛЬ-«ПРОСКУРІВ»

22

Оксана Глуховская
ИСТОРИИ МОЕГО ДЕТСТВА

34

Анна Браверман
СТИХИ

50

Геннадий Гамерман
СТИХИ

53

Вільям Чорний
ВІРШІ

55

Александр Пахунов
СТИХИ

56

Американский
Еврейский Объединенный
Распределительный Комитет
«Джойнт»

American Jewish Joint
Distribution
Committee

Кампания по сбору средств
Федерации Объединенных
Еврейских Общин

Federation Campaign of
United Jewish Communities

**Хмельницкий областной
благотворительный фонд
«Хесед-Бешт»**

ВСЕГДА РАДЫ ВСТРЕЧЕ С ВАМИ!

29000 г. Хмельницкий, ул. Соборная, 67/1,
тел. (0382) 720181
Email: besht@infocom.km.ua

**Хмельницкий областной благотворительный фонд
«Хесед-Бешт»**

При содействии «Джойнта» и представителей еврейской общественности в сентябре 1999 г. был организован благотворительный фонд «Хесед-Бешт».

«Хесед» в переводе с иврита - забота, милосердие, помощь. Назначение нашего фонда - забота о евреях и членах их семей. Праведниках Мира, оказание им милосердия и помощи в духе лучших еврейских традиций.

Наш «Хесед» носит имя известного еврейского пророка Баал-Шем-Това, сокращенно Бешт, смысл учения которого - видеть еврейский народ неунывающим, веселым, верящим в свое высокое назначение в мире и в свое прекрасное будущее.

Для реализации этих целей в «Хесед-Бешт» создано шесть программ и более пятнадцати подпрограмм, которые охватывают все стороны еврейской жизни, являясь одним из духовных центров еврейского общества. Деятельность фонда осуществляется в 85 населенных пунктах Хмельницкой и Тернопольской областей.

Сегодня происходит настоящая революция в еврейской жизни. Евреи Хмельницкой и Тернопольской областей вочию увидели и почувствовали возрождение национальных традиций гуманизма и милосердия и потянулись в «Хесед-Бешт».

Они пишут нам письма, обращаются с проблемами и благодарностями, охотно работают волонтерами, читают нашу газету «Шалом-Алейхем», ждут нашего приезда в регионы и уверенно переступают порог своего дома - Дома Милосердия и Доброты.

Всегда рады встрече с Вами!
Украина, 29000 г. Хмельницкий,
ул. Соборная 67/1, тел. (0382) 720181